

חג פסח: מה יעשה מי שמצא חמץ ביום טוב

פתיחה

כפי שראינו במקום אחר (פסח שנה ג'), בעקבות סתירה במסכת פסחים נחלקו הפוסקים האם קמח שעורבב במי פירות יש להחמיץ. שכן **מצד אחד** הגמרא (לה ע"א) נוקטת, שאדם האוכל בפסח עסה שנילושה במי פירות פטור מכרת. **מצד שני** הגמרא לאחר מכן (לו ע"א) כותבת בשם רבן גמליאל, שלא זו בלבד שאסור ללוש קמח במי פירות, אדרבה, הוא מחמיץ מהר יותר.

א. **רש"י** (ד"ה אין) תירץ שיש איסור ללוש עיסה במי פירות, וכאשר רבן גמליאל כתב שאין איסור ללוש קמח במי פירות ולאכול, כוונתו הייתה שאין באכילת עיסה זו איסור כרת, אבל איסור לאו ישנו. ב. **רבינו תם** (שם), **הרמב"ם** (חמץ ומצה ה, ב) חלקו וסברו שאין איסור ללוש קמח עם מי פירות, כאשר הגמרא מביאה בשם רבן גמליאל שעיסה שלשו אותה עם מי פירות מחמיצה במהירות, כוונתה למקרה בו התערבו מים עם מי הפירות, שהשילוב של שניהם מזרז את תהליך החימוץ. ובלשון הרמב"ם:

"חמשת מיני דגן אלו אם לשן במי פירות בלבד בלא שום מים לעולם אינם באין לידי חמוץ אלא אפילו הניחן כל היום עד שנתפח הבצק הרי זה מותר באכילה, שאין מי פירות מחמיצין אלא מסריחין, והוא שלא יתערב בהן שום מים בעולם, ואם נתערב בהן מים כל שהוא הרי אלו מחמיצין."

להלכה נחלקו השולחן ערוך והרמ"א (תסב, ד): א. **השולחן ערוך** פסק כדעת רוב הראשונים, שאין איסור ללוש עיסה במי פירות בגלל שהעיסה לא מחמיצה ב. **הרמ"א** חשש לדעת רש"י שאסור ללוש, אם כי במקום צורך גדול (למשל בשביל חולה, זקן וכדומה), גם לשיטתו אפשר לסמוך על דעת המקילים¹.

בעקבות חג הפסח נעסוק השבוע בשאלה, מה יעשה אדם שמצא חמץ ביום טוב של פסח, האם עליו לשרוף אותו בחג עצמו, או להמתין עד שייצא החג. כדי לענות על שאלה זו יש לפתוח בדיני לאו הניתק לעשה, ובמחלוקת הראשונים, מדוע לא לוקים כאשר מקיימים את העשה לאחר עשיית הלאו.

לאו הניתק לעשה

הגמרא במכות (טו ע"א) פוסקת, שבניגוד לאדם שחטא ועבר על לאו ולוקה, על לאו הניתק לעשה, כלומר לאו, שיש אפשרות לקיים עשה לאחריו ולתקן את הנזק שנעשה - לא לוקים. לכן אדם שגזל חפץ לא ילקה למרות שעבר בלאו, מכיוון שהוא יכול להשיב את הגזילה. מדוע כאשר מקיימים את העשה נפטרים מהמלקות? נאמרו בראשונים מספר אפשרויות:

א. **מרש"י** (יד ע"ב ד"ה כל) משמע, שבקיום העשה לאחר עשיית הלאו יש מימד של עונש - והוא משמש תחליף למלקות. ב. **רבינו חננאל** (טו ע"א) חלק וכתב, שהעשה הוא התיקון של הלאו. האדם חטא ופגם, ובאמצעות קיום העשה, החוטא מחזיר את הגלגל אחורה ומתקן את מעשיו ולכן לא לוקים.

ג. **הריטב"א** (טו ע"א ד"ה אמר ליה) העלה אפשרות נוספת, שכאשר החוטא מקיים את מצוות העשה, הוא מחליש את חומרת האיסור, ומונע ממנו להיות חמור בצורה שיתחייב מלקות. כך שהחוטא עדיין עבר על איסור ויצטרך כפרה מסויימת, אלא שהוא כבר לא מספיק חמור בשביל ללקות עליו.

שיטת התוספות

שיטה נוספת בה דנו האחרונים, מופיעה בתוספות בפסחים (כט ע"ב ד"ה רב) בשם ר"י. הגמרא מביאה מחלוקת, האם אפשר למעול בחמץ של הקדש בפסח. לדעת רבי יוסי אפשר, כיוון שאפשר למכור את החמץ להסקה בפסח, ולכן יש לו שווי ממוני. ואילו לדעת חכמים אי אפשר, שכן לטענתם אסור להיות מהחמץ בפסח בשום עניין, ומכיוון שאין בו שווי ממוני אין בו איסור מעילה.

לכאורה שיטת רבי יוסי תמוהה. גם אם מותר לשרוף את החמץ ולהנות משריפתו ולכן יש בו שווי ממוני, כיצד מותר לקחת אותו מההקדש?! הרי מי שלוקחו משהו חמץ בפסח ועובר בלאו! ר"י עמד על הקושיה ותייך, שאם אדם קונה חמץ על מנת לבערו אין בכך שום איסור, מכיוון שהעשה של שריפת החמץ ('תשביתו'), מתקן את האיסור ('בל יראה ובל ימצא'). ובלשונו:

"ומכאן מוכיח ר"י, שהמשהה חמץ בפסח ודעתו לבערו אינו עובר באותה שהייה. דאי אמרת עובר, אכתי אמאי מעל לרבי יוסי הא מיד כשיפדה אותו הוא שלו, ומודה רבי יוסי דשלך אי אתה רואה, אלא ודאי לא עבר. וטעמא משום דלא יראה ניתק לעשה, ולכך אינו עובר כשמבערו לבסוף."

לפי דבריו יוצא, שלא זו בלבד שהעשה מתקן את הלאו (וכפי שכתב רבינו חננאל) או מצמצם את החטא (וכדעת הריטב"א), אלא שמותר לכתחילה לעבור על הלאו על מנת לקיים את העשה. לכאורה פסק זה תמוה, שהרי ברור שאסור לגזול (לאו) על מנת להשיב (עשה), לגרש את אנוסתו (לאו) על מנת להחזירה (עשה), אז מדוע שיהיה מותר לקנות חמץ על מנת לבערו?! נחלקו האחרונים:

מחלוקת האחרונים

א. **הפרי מגדים** (פתיחה כוללת ה, לא) כתב ליישב, שיש דין מיוחד בלאו של בל יראה ובל תמצא שאינו נוהג בשאר האיסורים. בשאר האיסורים, האיסור כתוב בלשון הווה, לא תגזול, לא תותיר ממנו - ולכן ברגע שעוברים על האיסור, לא ניתן לתקנו. בחמץ לעומת זאת לעומת זאת, כתוב בלשון עתיד, לא יראה ולא ימצא, לכן כל עוד שורפים את החמץ בפסח אין בהשהייתו איסור.

¹ כפי שראינו, נחלקו הרב עובדיה והרב אליהו בעקבות כך, האם מותר לאכול עוגיות פפושדו בפסח, עוגיות הנעשות ממי פירות. לדעת הרב אליהו, יש חשש שלא ינקו את המכונות כמו שצריך, וכן שהחומרים המתפחים שמכניסים במהלך האפייה יפלטו מים ויזרזו את החימוץ. לדעת הרב עובדיה לעומת זאת אין מקום לחששות אלו, ולכן התיר את אכילתן בפסח.

ב. **השאגת אריה** (ס' פא) כתב ליישב, שבכל שאר הלאוין, החוטא עובר על האיסור בקום עשה, גזל, מגרש וכדומה. במקרים כאלה גם ר"י מודה שלא עוברים על לאו על מנת לקיים את העשה, מכיוון שיש חומרה יתרה בלאו. לעומת זאת בבל יראה ובל ימצא, שעוברים על הלאו בשב ואל תעשה (משהים חמץ בפסח), הלאו פחות חמור ומותר לעבור עליו על מנת לתקנו. ובלשונו: "ולדעת ר"י ז"ל, צריך לחלק בין כל הני לאוי דאמרן, כיוון שעושה מעשה בידיים איכא (= יש) איסור אפילו אם עושה על מנת לקיים העשה שניתק אליהם, ובין לאו דבל יראה ובל ימצא דלא עביד מעשה. לפיכך אם משהה אותו על מנת לבערו ולקיים העשה שבו, לא עביד איסורא כלל."

ג. **האמרי ברוך** (ח"מ לז, ז) טען, שכאשר מדובר בחטא של בן אדם לחברו (כמו גזילה על מנת להחזיר), גם אם בסוף משיבים את האבדה, אחרי הכל האדם שגנבו לו מצטער, לכן יש בכך איסור למרות שבסוף משיבים את הגזלה. לעומת זאת באיסור כלפי הקב"ה, אם קיימו את העשה אפשר לחזור בתשובה, לכן אין בעיה לקנות חמץ על מנת לשורפו.

המוצא חמץ ביום טוב

השלכה הלכתית לדברי ר"י המתיר לקנות חמץ על מנת לשורפו, יש בדברי **המגן אברהם** (או"ח תמו, ב), בעקבות סוגיה נוספת במסכת פסחים (ו ע"א). הגמרא כותבת, שאם אדם מצא חמץ ביום טוב, הוא צריך לכפות עליו כלי כדי שלא יבוא בטעות לאוכלו, ובמוצאי יום טוב צריך לשרוף אותו. נחלקו הראשונים באיזה מקרה מדובר:

א. **רש"י** (ד"ה כופה) **והר"ן** (ב ע"ב בדה"ר ד"ה המוצא) כתבו, שהגמרא דנה במקרה בו ביטלו את החמץ לפני פסח, שאז האיסור להשהות את החמץ רק מדרבנן (מחשש שמא יאכלו אותו וכדומה). מדבריהם עולה שבמקרה בו לא ביטלו את החמץ והאיסור להשהותו הוא מדאורייתא - יש לשרוף את החמץ אפילו ביום טוב.

לכאורה קשה, שהרי כפי שראינו במקום אחר (אחרי מות שנה ד'), הותר להדליק אש ביום טוב רק כאשר יש צורך כלשהו (אפילו קטן) לצורך המועד, אבל להדליק סתם אש אסור. **הר"ן** (שם) מסביר, ששריפת החמץ נחשבת קצת צורך יום טוב, ולכן הותר להדליק אש לצורך הביעור. ובלשונו:

"בבל יראה לא עבר דהא בטליה בליבו מאתמול, אלא משום שלא ישכח ויאכלנו כופה עליו את הכלי ולמוצאי יום טוב שורפו. וביום טוב לא מצי למשרפיה (= לא יכול לשורפו), ואף על גב מתוך שהותרה הבערה לצורך יום טוב הותרה גם שלא לצורך, הני מילי היכא דאיכא (= מדובר רק כאשר) צורך היום קצת, אבל הכא ליכא (= אין), דהא יצא ידי חובתו בבטול."

ב. **הרמב"ם** (חמץ ומצה ג, ח) **והרא"ש** (א, ה) חלקו על רש"י וסברו, שמדובר במקרה שלא ביטלו את החמץ, ולמרות זאת כופים כלי על החמץ ולא שורפים אותו ביום טוב, או מפזרים אותו לרוח. כך גם פסק להלכה **השולחן ערוך** (תמו, א), והוסיף **המשנה ברורה** (שם, ו) שלמרות שראשונים רבים חולקים, כך נוהגים בפועל (אך אין למחות במי ששורף את החמץ ביום טוב).

ג. **בעל המאור** (פרק ראשון) בגישה שלישית סבר, שאסור לשרוף את החמץ ביום טוב, כיוון שלהבנתו לא מדובר בשריפה לצורך יום ולכן היא אסורה. עם זאת, התיר לקחת את החמץ ולפזר אותו לרוח וכדומה, שכן מדובר באיסור דרבנן של מוקצה, והוא נדחה מפני השהיית החמץ ביום טוב שאסורה מדאורייתא.

ביאור דעת הרמב"ם

כאמור, לדעת הרמב"ם לא שורפים את החמץ ואף לא מפזרים אותו לרוח. מדוע? והרי יש בהשהייתו איסור דאורייתא! נאמרו מספר אפשרויות:

א. **התוספות** (כתובות ז ע"א ד"ה מתוך) ביארו, שגם להבנה זו אין בעיה לשרוף את החמץ ביום טוב, מכיוון שיש בשריפה צורך יום טוב, וכפי שראינו לעיל בדברי הר"ן. הסיבה שבכל זאת לא שורפים את החמץ היא, שבשביל לשרוף את החמץ צריך לטלטל אותו, ויש איסור דרבנן לטלטל מוקצה ביום טוב.

עוד הוסיף **הכסף משנה** (רמב"ם שם), שלמרות שאיסור טלטול הוא רק מדרבנן, והשהיית החמץ היא איסור דאורייתא, כך שלכאורה עדיף לטלטל את המוקצה, יש מקרים שחכמים נתנו תוקף לדבריהם כאילו שהם מהתורה. מה עוד, שבשביל לעבור על טלטול צריך לעשות פעולה בקום עשה, והשהיית החמץ היא בשב ואל תעשה. ובלשונו:

"וקשה לי על דבריהם, וכי משום איסורא דרבנן שרין ליה להשהותו ולעבור עליו בבל יראה ובל ימצא. ויש לומר דחכמים עשו חיזוק לדבריהם. ועוד דאילו לעבור על איסור מוקצה צריך קום עשה, ולעבור על בל יראה בשב ואל תעשה הוא, ורצונו היה לבערו אלא שחכמים אסרוהו אינו עובר עליו. דלא אמרה תורה בל יראה ובל ימצא אלא כשברשותו היה לבערו ואינו מבערו, אבל אם הוא אנוס לא וזה אנוס הוא."

ב. **הכסף משנה** חלק וטען, שלדעת הרמב"ם שריפה של חמץ ביום טוב לא נחשבת צורך המועד כלל, ולכן אסור להדליק אש לצורך השריפה, ומותר רק לשים כלי על החמץ שלא יבוא לאוכלו. ראייה לכך הביא משריפת קודשים, שלמרות שבשריפתם יש במצוות עשה, אסור לשורפם ביום טוב ואין זה נחשב צורך היום.

למה בכל זאת לא מוציאים את החמץ מהבית, ומפוררים אותו לרוח?! הרי גם כך אפשר לבער את החמץ וכפי שכותבת המשנה במסכת פסחים! **המגן אברהם** (תמו, ב) יישב את הקושיה על פי דברי ר"י שראינו לעיל. כאמור, ר"י נקט שהמשהה חמץ על מנת לשורפו אינו עובר באיסור, וגם החמץ ביום טוב משהה אותו על מנת לבערו.

חג שמח! סיימת לקרוא? קח לקרוא בבית או בבקשה תעביר הלאה כדי שעוד אנשים ייקראו...³

² הרמב"ם פסק כדעת חכמים, שאפשר לבער את החמץ גם על ידי זרייה לרוח. **רש"י** (תשובות ס' נא) חלק, ופסק כדעת רבי יהודה. כך שלפי שיטתו אפשר לבאר רק בשריפה. **הרמ"א** (תמה, א) פסק שהמנהג לשרוף, אך אפשר מעיקר הדין גם לפזר לרוח וכפי שפסק **השולחן ערוך**.
³ מצאת טעות? נקודה לא ברורה? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, או לחלק את הדף במקומך? מוזמן: tora2338@gmail.com